

- Зародження сільськогосподарського машинобудування в Україні. Дослідження з історії техніки: Зб. наук. пр. / За ред. Л.О. Гріфена. – К., 2003. – Вип. 2.
5. *Технический прогресс в машиностроении Украинской ССР. 1917–1967 гг.* – К., 1967.
 6. *Історія Української РСР. Україна в період розкладу і кризи феодально-кріпосницької системи. Скасування кріпосного права і розвиток капіталізму (XIX ст.).* – К., 1978. – Том 3.
 7. *Измайловская Е.И. Русское сельскохозяйственное машиностроение.* – М., 1920 – С. 5-7.
 8. *Минин П.И. Отечественные сельскохозяйственные машины и орудия на выставках в России (Труды Института истории естествознания и техники).* – М., 1956. – Вып. 8.
 9. *Лунаренко Г.В. Первісток вітчизняного тракторобудування // Дослідження з історії техніки: Зб. наук. пр. / За ред. Л.О. Гріфена. – К., 2004. – Вип. 5.*
 10. *Войда А.Н. Техника сельского хозяйства (Очерки истории техники в России 1861–1917 гг.).* – М., 1972.
 11. *Історія Української РСР: У 2-х томах. – К., 1967. – Том 1.*
 12. *Історія Української РСР. Україна в період імперіалізму (190–1917).* – К., 1978. – Том 4.

В.А. Тучинський

ОСОБЛИВОСТІ ТКАЦТВА МОЛДАВАН ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ІІ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Історія та культура кожного народу – унікальне, неповторне та багатогранне явище. Це повній мірою стосується і етнічних спільнот України. Згідно із постулатом, поширеним серед істориків та етнографів, той, хто знає лише один народ, не знає жодного. І справді, пізнання минулого та сучасного народів, особливо споріднених територіально, дозволяє краще визначити місце і роль власного народу в колі інших.

Вибір теми публікації зумовлюється тим, що молдавська національна меншина, одна із найчисельніших в Україні, мало привертала увагу дослідників як України так і Молдови. Існує невелика кількість наукових праць присвячених цій проблемі. В них дано загальну характеристику господарської діяльності молдавського народу Півдня України. Окремі проблеми господарського життя молдаван знайшли свої відображення в працях відомих російських істориків О. Дружиніної та В. Кабузана [1;2]. У ґрунтовній монографії В. Шишмарьова [3] зроблено спробу комплексного дослідження історії молдаван України. В 1980 р. побачило світ цікаве дослідження історії українсько-молдавських взаємин [4]. В дисертаційному дослідженні М. Демченка [5] дано характеристику різних галузей господарського життя молдавського населення України. Із доробку істориків Молдови найбільшу цінність складає дослідження І. Жаркуцького [6]. Автор, на основі широкої джерельної бази характеризує соціально-економічний розвиток молдавського населення лівобережного Придністров'я. У роботі В. Зеленчука [7] дано загальну характеристику ремесел та народних промислів молдаван Півдня України.

Автор публікації ставить за мету дослідити особливості та характерні риси ткацтва як найпоширенішого виду ремесла молдавської національної меншини Півдня України ІІ половини

ХІХ – на початку ХХ ст. Об'єкт – ремесла молдавської національної меншини України ІІ половини ХІХ – початку ХХ ст., предмет – особливості та характерні риси ткацтва.

В досліджуваній період молдавське населення України територіально розміщувалося в трьох її південних губерніях: Херсонській, Подільській та Катеринославській. Загальна чисельність молдаван Півдня України в кінці ХІХ ст. складала 183 тис. чоловік із них 147 тис. проживали в Херсонській губернії [8, 54]. Головними господарськими заняттями молдаван було тваринництво, землеробство, виноградарство та виноробство. Поряд з сільськогосподарським виробництвом у молдавського населення неабияке значення мали народні промисли та ремесла. Спочатку вони відігравали другорядне значення. Ріст товарних відносин в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. призвів до зростання чисельності як ремісників, так і галузевої ремісничого виробництва.

Перші згадки про молдаван-ремісників знаходимо у праці А. Клауса. Дослідивши 83 молдавських поселення Півдня України у 1856 р., він виявив у них 7963 майстри різних професій. У тому числі: ткачів – 6694, кравців – 384, шевців – 186, чимбарів – 178 та 52 представники інших професій [9, 337-338]. Із наведеного цифрового матеріалу видно, що найпоширенішим видом ремесла в середині ХІХ ст. у молдаван України було ткацтво, тобто виготовлення полотна. Цим промислом займалося 84,1 % всіх ремісників. Значну кількість серед них становили кравці, шевці та теслярі.

Друга половина ХІХ – початок ХХ ст. внесли суттєві зміни у ремісниче виробництво молдавської меншини України, проте і тоді головною його галуззю продовжувало залишатися ткацтво. Візьмемо для прикладу Тираспольський повіт Херсонської губернії станом на 1904 р., де проживала більшість молдаван губернії, та відобразимо це у таблиці [10, 113].

Таблиця 1

Вид ремесла	Кількість поселень з даним видом промислу	Кількість майстрів-господарів	При них робітники
Бондарі	57	109	15
Гончарі	11	47	6
Ковалі	137	361	129
Корзинники	12	629	1
Портяжники	62	233	59
Кравці	117	393	66
Столяри	102	302	74
Ткалі	55	8455	—
Чимбарі	12	17	5
Шорники	26	39	13
Колесники	18	48	22
Бляхарі	5	9	1
Слюсарі	4	5	—
Шпачники	2	3	—
Малярі	3	3	2
Вугільники	1	2	—
Разом	624	10655	393

Отже, на початку ХХ ст., як і у середині ХІХ ст., найпоширенішим ремеслом у місцях проживання молдавського населення було ткацтво, ним займалися 79,3 % всіх ремісників повіту, 5,9 % – плетінням кошиків. Значну кількість серед ремісників

Тираспольського повіту складала кравці, теслі та портяжники.

Розвиток ткацтва, найпоширенішого виду домашнього ремесла, розглянемо на прикладі повітів Подільської губернії у 1912 р. та відобразимо це у таблиці [11,174-175].

Таблиця №2

Назви повітів	Чисельність населених пунктів зайнятих промислом		Чисельність селянських господарств зайнятих промислом		Число осіб зайнятих промислом	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Кам'янецький	134	60,6	1180	2,7	1506	0,6
Балтський	169	58,3	5585	7,1	7138	1,7
Брацлавський Вінницький	146 128	78,5 73,6	2003 1455	4,6	2565 1779	1,1 0,9
Гайсинський	119	82,1	2428	4,9	3236	1,3
Летичівський	99	66,4	1172	3,9	1475	0,9
Літинський	145	73,6	1672	4,7	1859	0,9
Могилівський	109	66,5	1132	2,8	1407	0,7
Ольгопільський	79	57,7	4616	8,2	6232	2,3
Проскурівський Ушицький	143 153	74,9 70,5	2568 1212	6,6 3,0	3663 1443	1,3 0,7
Ямпільський	164	65,9	5688	10,1	9600	3,5

Таким чином, ткацтво, як вид ремесла, в Подільській губернії було найбільш поширене у Ямпільському повіті, де ним було охоплено 5688 селянських господарств, що становило 10,1 %, кількість осіб, які займалися ткацтвом, – 9600, що становило 3,5 % населення повіту. Друге місце в губернії за цим показником займав Ольгопільський повіт, де ткацтвом займалися 8,2 % селянських господарств та 2,3 % населення повіту. На третій позиції був Балтський повіт, де такі показники були відповідно 7,1 % та 1,7 %.

При цьому слід мати на увазі, що в цій статистиці враховано лише ті селянські господарства та ткачі, для яких цей промисел був основним господарським заняттям. Ткацтвом як допоміжним господарським заняттям займалася більшість молдавських родин Подільської губернії.

Воно було найбільш поширеним видом ремесла і серед молдаван Херсонської губернії. „Повсюди в губернії поширене прядильно-ткацьке виробництво, - писав у своєму дослідженні виданому у 1907р., Херсонський губернський статистичний комітет, - ним займалися молдаванки та болгарки, які пряли шерсть переважно веретеном, але на початку XX ст. стали з'являтися самопрядки з ножним приводом” [12,35].

Із цього джерела також дізнаємося: „Майже в кожній молдавській сім'ї є ткацькі станки. Незважаючи на те, що у селян на цей час вже з'являються тканини фабричного виробництва, вони не змогли скласти конкуренції виробленим в домашніх умовах скатеркам, рушникам та полотну тому, що власне виробництво економило селянські гроші. Прядильно-ткацький промисел був спрямований, переважно для задоволення власних потреб, а не для продажу, хоча і є свідчення, що на щорічних ярмарках у Придністров'ї майстрині продавали свої оригінальні вироби: вишиті плаття, сорочки, предмети домашнього вжитку. Досить часто молдавські жінки із вироблених вдома

тканин самі шили собі одяг, лише найбільш складні зразки верхнього одягу шили на замовлення у кравців”.

В кінці XIX – на початку XX ст. вдосконалюється техніка ткацького ремесла. Шерсть стали чесати металевими щітками, замість веретена ширше стала використовуватися прялка. Значного вдосконалення зазнав ткацький верстат. „Тепер стали рідкістю громіздкі ткацькі верстати, які не тільки вкопувалися в землю, але і прикріплювалися до стін та стелі. Проте, незважаючи на поліпшення техніки, кількість видів ткацьких виробів зменшується, як наслідок конкуренції з фабричною промисловістю” [13,21-22].

Про майстерність молдавських ткацьких писав на початку XX ст. відомий дослідник ремесел та промислів Росії В. Граціанов. Він зокрема відзначав: „Більшість молдавських жінок досить інтенсивно займаються ткацтвом, переважно з шерсті, з якої виготовляють вироби досить доброї якості – килими, доріжки та інші предмети, які служать їм для домашніх потреб. В ткацтві вони досягають високої ступені досконалості. Нерідко

в тканини додають шовкові нитки, особливо люблять виготовляти шовкові кінці у рушників. В місцевостях, де виробляється більше шовку, тчуть повністю шовкові тканини, проте таких зустрічається мало” [14,16].

У кінці XIX ст. у Придністров'ї серед молдаван Херсонської губернії з'явилися тканини з крученого шовку, їх виготовляли вручну з товстих ниток місцеві кустарі. Вироби з крученого шовку – рушники, серветки та занавіски – відрізнялися красою та оригінальністю. На Всеросійській виставці 1882 р. в Москві був нагороджений медаллю шовк з молдавського села Кошниця Тираспольського повіту [6,124].

В кінці XIX – на початку XX століття кількість шовкових тканин у молдаван Півдня України зростає. Свідчення про це знаходимо у доповідній записці, складеній чиновником Херсонської губернської управи. Там, зокрема, вказується: „Вживання шовку у молдаван губернії збільшується, вони виробляють з нього особливі покривала „нафрами”, або продають його” [15,12].

Значне місце займало виготовлення килимів. Так, зокрема, відомий дослідник проблем національних меншин України II половині XIX ст. П. Чубинський стверджував, що молдавани започаткували килимарство в Україні і своє вміння виготовляти килими передали українцям [16, 306]. Високу оцінку молдавським ткалям та килимарям було дано на Херсонській земській сільськогосподарській та промисловій виставці 1890 р. В описі цієї виставки зокрема знаходимо: „Молдаванки відомі як найкращі килимарі, продукція яких характеризується високою якістю та різноманітністю малюнку.” За результатами виставки експонати, що були представлені молдавськими ткалями Тираспольського повіту, були відзначені різноманітними нагородами [17, 186, 202].

У Подільській губернії килимарство було поширено лише у трьох південних повітах: Балтському,

Ольгопільському та Ямпільському, тобто там, де проживало молдавське населення губернії. Опираючись на дослідження цієї галузі ремесла Подільської губернії в 1912р., можна стверджувати, що виготовлення килимів відбувалося переважно для задоволення власних потреб і лише в деяких населених пунктах – Балті, Круте та Крикливець – килимари продавали свої товари на ринку і завжди знаходили покупців [11, 298].

Для виробництва килимів молдаван використовували лише овечу шерсть. Стрижка овець проводилась, як правило, в травні місяці. Шерсть мила та сушили, а потім віддавали для розчісування в найближчі містечка, там же її і фарбували. Виробляли килими на спеціальному верстаті – „кросні”. Килими використовувалися в селянському побуті головним чином для прикрасення хат, крім того в храмах вони служили для покриття підлоги, купували їх також і міські жителі для тих же цілей [18, 81-82].

Поширеним видом ремесла молдаван Півдня України була вишивка. Свідчення про це знаходимо у звіті Подільського губернатора за 1886 р. У ньому зокрема вказувалось: „В с. Клембівка та Яланець Ямпільського повіту здавна займаються вишивкою. Місцеве населення сформувалося із волохів, що змішалися з українцями. В узорах та способах вишивання золотом та сріблом тут здавна сформувався особливий стиль, що полягає в поєднанні мотивів волоських та українських. В 1884 р. клембівським вишивальницям було замовлено вишивку для імператриці, а в 1885 р. вони знову отримали замовлення на вишивку плаття для неї. Таким чином, за клембівськими вишивальницями закріпився авторитет найкращих вишивальниць мішурою Росії [19, 39]. Після першої Всеросійської кустарної виставки в Петербурзі 1902 р., вироби клембівських вишивальниць були представлені на виставках в Великобританії та Данії, а в Турині та Берліні вони отримали премії [11, 313]. Вишивкою займалися жінки та дівчата у вільний від польових та інших робіт час, у листопаді – березні.

На початку ХХ ст. руйнуються народні промисли молдаван. Фабричні тканини і готові вироби проникають у молдавське село і успішно конкурують з домотканим одягом. Приходить в занепад і така стара галузь молдавського ремесла, як килимарство. У килимовий малюнок проникають мотиви, запозичені селянами із дешевої друкованої продукції, особливо з листівок та етикеток. Натуральні фарбники замінюються штучними, спрощується малюнок узору. Однак і за таких умов молдавська національна меншина Півдня України зуміла зберегти свої національні традиції.

У подальших дослідженнях цієї проблеми перспективним видається вивчення взаємовпливів українського та молдавських етносів у ткацтві та інших ремеслах та промислах у місцях їхнього спільного проживання на Півдні України.

1. Дружинина Е.И. Южная Украина в период кризиса феодализма (1825–1860 гг.). – М., 1981.
2. Кабузан В.М. Народы России в I половине XIX века. Численность и этнический состав. – М., 1972.
3. Шишмарев В.Ф. Романские поселения на Юге России. АН СССР. Труды архива. – Л., 1975. – Вып. 26.
4. Исторические корни связи и дружбы украинского и молдавского народов. – К., 1980.
5. Демченко М.А. Сельское хозяйство молдаван

- Бесарабии и левобережного Поднестровья в XIX – начале XX вв.: Дис. канд. ист. наук. – К., 1991.
6. Жаркуцкий И.И. Развитие мелкотоварной промышленности и торговли в левобережных районах нижнего Поднестровья во второй половине XIX – начале XX вв. – Кишинев, 1982.
7. Зеленчук В.С. Население Бесарабии и Поднестровья в XIX в. – Кишинев, 1979.
8. Тучинський В.А. Молдаване Півдня України в другій половині XIX – поч. XX ст., їх чисельність та розселення // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Вінниця, 2000. – Випуск 2.
9. Клаус А. Наши колонии. Опыт и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. – С.Пб., 1869. – Вып. 1.
10. Ремесла и промыслы Херсонской губернии. – Херсон, 1905.
11. Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916.
12. Список населенных мест и некоторые справочные данные по Тираспольскому уезду Херсонской губернии. – Одесса, 1907.
13. Державний архів Одеської області. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1970.
14. Грацианов В. Некоторые данные по шелководству в Юго-Западной России. – М., 1908.
15. Державний архів Херсонської області. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 38.
16. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Материалы и исследования собрания П.П. Чубинским. – С.Пб., 1872. – Т. 7.
17. Описание Херсонской земельной сельскохозяйственной и промышленной выставки 1880г. – Херсон, 1881.
18. Державний архів Вінницької області. – Ф. 363. – Оп. 1. – Спр. 20.
19. Камянець-Подільський міський державний архів. – Ф. 228. – Оп. 1. – Спр. 6372.

I.В.Довжук

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ МАШИНОБУДУВАННЯ У ПІДРОСІЙСЬКІЙ УКРАЇНІ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ ХІХ СТ.

Надніпрянська Україна, починаючи з 80-х рр. ХІХ ст., посідає перше місце в імперії з виробництва сільськогосподарських машин. Найважливішими центрами цього виробництва були Київ, Харків, Одеса, Єлисаветград, Олександрівськ, Херсон, Миколаїв, а також Катеринославщина. Це був час створення в українських губерніях великого сільськогосподарського машинобудування як самостійної галузі промисловості й перетворення Надніпрянщини на один із центрів цього виробництва всеросійського значення.

Автор статті ставить за мету дослідити виробництво сільськогосподарських машин в українських губерніях Російської імперії в останній чверті ХІХ ст. та довести, що підросійська Україна на початку ХХ ст. перетворилася на осередок сільськогосподарського машинобудування загальноімперського значення. Об'єкт вивчення – промисловий розвиток Надніпрянщини в останній чверті ХІХ ст., предмет – сільськогосподарське машинобудування.

Цій проблемі у своїх працях так чи інакше приділяли увагу Є.І. Ізмайлівська, Л.Г. Мельник, І.О. Гуржій та інші дослідники.

Особливість українського сільськогосподарського машинобудування полягала в тому, що воно створювалося переважно за рахунок іноземного капіталу, а типовим шляхом його розвитку було